

О. М. Губарик,

к.е.н., Дніпропетровський державний аграрний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Анотація. В статті розглядаються найбільш суттєві проблеми, що виникають на кожному підприємстві при проведенні обліку дебіторської заборгованості. Розглядаються нормативні і законодавчі акти стосовно організації обліку дебіторської заборгованості, розробляються пропозиції щодо вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю.

Annotation. The most substantial problems which arise up on every enterprise during conducting of account of account receivable are examined in the article. Legislative acts in relation to organization of account of account receivable normative and are examined, suggestions in relation to perfection of the control system by the account receivable are developed.

Ключові слова: Аналіз, дебіторська заборгованість, облік, управління, фінансовий стан.

Вступ.

Глобалізація ринків збуту та поширення зовнішньоекономічних зв'язків зумовлює необхідність забезпечення єдиних підходів до визначення та обліку складових активів, власного капіталу, зобов'язань суб'єктів господарювання різних країн. У даному напрямі першим кроком України був перехід до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) їх впровадження визначило нове розуміння вітчизняними теоретиками і практиками сутності активів, власного капіталу та зобов'язань підприємств і, як наслідок, здійснення їх обліку та відображення у фінансовій звітності. Незважаючи на це, окремі складові активів, власного капіталу та зобов'язань вимагають подальшого уточнення їх економічної сутності та особливостей обліку на основі максимального використання досвіду різних країн та

забезпечення узгодженості між їх підходами. Однією з таких складових є дебіторська заборгованість, яка у вітчизняній практиці включається до складу як необоротних, так і оборотних активів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідження джерел економічної літератури дозволяє узагальнити інформацію щодо обліку дебіторської заборгованості та її управління. Обліку дебіторської заборгованості присвячені праці М.Д. Білик, С.Ф. Голова, Л. Городянської, О.В. Коблянської, В.М. Костюченко, Н.М. Матиціної, Л.В. Нападовської, А.П. Шаповалової та інших. Питання управління дебіторською заборгованістю висвітлені у багатьох підручниках, посібниках, монографіях провідних вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких варто виділити О.І. Бланка, Л.О. Лігоненко, А.А.Мазаракі, Н.М. Новикову, Г.В. Ситник тощо. Проте ця проблема потребує подальшого висвітлення.

Постановка завдання.

- розглянути питання обліку дебіторської заборгованості;
- визначити пропозиції щодо вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю.

Результати.

У процесі діяльності підприємство не завжди здійснює розрахунки з іншими підприємствами або фізичними особами одночасно з передачею майна, виконанням робіт, наданням послуг тощо. У зв'язку з цим у нього виникає дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які заборгували підприємству грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи. За даними бухгалтерського обліку можна визначити суму заборгованості на будь-яку дату, але звичайно така сума визначається на дату балансу. Оскільки відповідно до вимог національних стандартів бухгалтерського обліку підприємства подають також проміжну (квартальну) звітність, то суму дебіторської заборгованості підприємства слід визначати щоквартально.

Дебіторська заборгованість - це фінансовий актив, який є контрактивним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства. Визнається як актив, коли підприємство стає стороною контракту і внаслідок цього має юридичне право рано чи пізно отримувати грошові кошти. . Відповідно дебіторську заборгованість можна визнати активом тільки тоді, коли існує ймовірність її погашення боржником. Якщо такої ймовірності немає, суму дебіторської заборгованості слід списати.

Управління дебіторською заборгованістю безпосередньо впливає на прибутковість господарського товариства і передбачає розробку дисконтної та кредитної політики щодо малоефективних покупців і визначення шляхів прискорення повернення боргів, а також вибір умов продажу, які забезпечують гарантоване надходження грошових коштів.

Однією з основних причин виникнення простроченої дебіторської заборгованості є взаємні неплатежі. Зрозуміло, що причин цього явища багато, але, на наш погляд, механізм його виникнення

закладений в існуючій системі бухгалтерського обліку, а точніше, в системі розрахунків між господарськими товариствами.

Управління грошовими коштами вимагає добре налагодженої системи інформації про рух грошових коштів. На сьогодні таким джерелом інформації є звіт про їх рух, який в останні десятиліття став одним із основних елементів бухгалтерської (фінансової) звітності у світовій практиці. В спеціальній обліковій літературі часто підкреслюється, що для підприємців цей звіт став важливіший, ніж баланс і звіт про прибутки та збитки. У зв'язку з цим в 1978 році був прийнятий міжнародний бухгалтерський стандарт №7 “Звіт про рух грошових коштів”. Аналогом цього стандарту в Україні є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів”.

Виникає питання: в чому перевага цієї форми бухгалтерської звітності перед іншими, і чому ця перевага не посідає того місця, яке займає за кордоном у користувачів бухгалтерської інформації.

Звіт про рух грошових коштів значною мірою доповнює та збагачує корисною інформацією такі бухгалтерські звіти, як баланс і звіти про фінансові результати.

В бухгалтерському балансі відображається майно підприємства та джерела їх утворення за рахунок власного капіталу і залучених коштів. Зіставлення балансових показників на початок і кінець звітного періоду показує зміни, які відбулися за звітний період у вартості та структурі майна, а також в джерелах і структурі власного капіталу та залучених коштів.

Звіт про фінансові результати відображає результати діяльності підприємства за період, включаючи такі показники, як виручка від реалізації, собівартість реалізованої продукції, товарів, робіт і послуг, інші доходи та витрати, що формують прибуток підприємства.

Звіт про рух грошових коштів – одна з основних форм фінансової звітності, в якій відображається інформація про надходження і вибуття грошових коштів підприємства. Він доповнює баланс та звіт про фінансові результати. Якщо бухгалтерський баланс відображає фінансовий стан підприємства на визначений момент часу (кінець звітного періоду), то звіт про рух грошових коштів пояснює зміни, які відбулися з однією з складових фінансової звітності, грошовими коштами – від однієї дати балансу до іншої. Звіт про фінансові результати відображає результати діяльності підприємства за період, і ця діяльність є основним чинником, який змінює стан грошових засобів, що відображаються у звіті про рух грошових коштів. Інформація про рух грошових коштів господарського товариства корисна тим, що вона надає користувачам фінансової звітності базу даних для оцінки здатності підприємства залучати і використовувати грошові засоби та їх еквіваленти. Крім того, ця інформація дозволяє вирішити ряд питань, а саме:

- оцінити спроможність господарського товариства нарощувати грошові потоки протягом року;
- з'ясувати причини, наслідком яких стала розбіжність між прибутком і величиною різниці грошових надходжень та грошових витрат;
- проаналізувати ліквідність та безпеку банкрутства. Саме грошовий потік є реальним підтвердженням фінансової стійкості господарського товариства і передусім його ліквідності;

- дослідити ефективність фінансування капітальних вкладень. Дослідження структури та змісту грошових потоків від інвестиційної діяльності у загальних грошових потоках господарського товариства дозволяє вчасно виявити непосильні та надлишкові інвестиції;

- оцінити здатність господарського товариства погасити вчасно заборгованість та виплатити дивіденди;

- обґрунтувати залучення додаткових фінансових ресурсів.

Розглянемо в таблиці 1 визначення термінів, які використовуються для складання звіту про рух грошових коштів згідно з П(С)БО 4 і МСБО 7.

Як видно з даних таблиці 1, принципових відмінностей у національному та міжнародному стандарті щодо визначень термінів немає.

У звіті про рух грошових коштів грошові надходження і виплати поділяються на три основні категорії: операційна діяльність, інвестиційна діяльність, фінансова діяльність.

Групування потоків грошових коштів за цими категоріями дозволяє відобразити вплив кожного з трьох основних напрямків діяльності господарського товариства на грошові засоби. Комбінований вплив всіх трьох категорій на грошові кошти визначає чисту зміну грошових коштів (за період який визначається) з їх початковим і кінцевим сальдо.

Для впровадження цього стандарту бухгалтерам-практикам важливо чітко усвідомити, що саме віднести до тієї чи іншої категорії. Тому вважаємо за доцільне докладніше зупинитись на характеристиках цих категорій.

Операційна діяльність - це основна діяльність господарського товариства, яка спрямована на продаж продукції (надання послуг), а також інші види діяльності, крім інвестиційних та фінансових.

Таблиця 1. Визначення термінів, які використовуються при складанні звіту про рух грошових коштів

Терміни	Значення термінів за МСБО 4	Значення термінів за МСБО 7
Грошові кошти	Готівка, кошти на рахунках в банках та депозити до запитання	Готівка і вклади до запитання
Еквіваленти грошових коштів	Короткострокові високоліквідні фінансові активи, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості(казначейські зобов'язання, строкові депозити, депозитні сертифікати)	Короткострокові високоліквідні вкладення, які легко перетворити в певну суму грошових коштів і які підлягають незначному ризику зміни цінності.
Інвестиційна діяльність	Придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів	Придбання та реалізація довгострокових активів та інших інвестицій, які не відносяться до грошових еквівалентів
Операційна	Основна діяльність підприємства, а також тих	Основна, яка приносить дохід, діяльність

діяльність	фінансових інвестицій, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю	підприємства та інша діяльність, крім інвестиційної та фінансової
Фінансова діяльність	Діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного і позикового капіталу підприємства	Діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного і позикових коштів компанії
Потоки грошових коштів	Немає	Притік та відтік грошових коштів та їх еквівалентів
Рух грошових потоків	Надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів	Немає

Грошовими надходженнями, які відносяться до операційної діяльності, можуть бути: надходження від покупців за продані товари або надані послуги; надходження коштів за надання права користування активами (оренда, лізинг); надходження відсоткових виплат та дивідендів; інші надходження, не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю;

До грошових виплат внаслідок операційної діяльності можна віднести: виплати постачальникам; виплати працівникам; виплати відсотків кредиторам; перерахування податків у бюджет; інші виплати, не пов'язані з інвестиційною чи фінансовою діяльністю.

Інвестиційна діяльність полягає в придбанні та продажу необоротних активів та інших об'єктів інвестицій, які не належать до грошових еквівалентів.

Операції господарського товариства, які включають придбання та продаж матеріальних та нематеріальних необоротних активів, придбання та продаж акцій, облігацій та інших цінних паперів (які не є грошовими еквівалентами) і надання позик з наступним отриманням коштів, являють собою основні компоненти його інвестиційної діяльності. Відповідні грошові надходження та виплати відображаються у розділі інвестиційної діяльності звіту про рух грошових коштів.

Дані про рух грошових коштів, пов'язані з інвестиційною діяльністю, важливі, оскільки вони відображають витрати, здійснені відносно ресурсів, які, як передбачається, створять у майбутньому прибуток.

Грошові надходження від інвестиційної діяльності пов'язані з: надходженням від продажу позаоборотних активів як матеріальних, так і нематеріальних; надходженням від реалізації акцій, облігацій, та інших цінних паперів (крім грошових еквівалентів); надходженням коштів від фінансових інвестицій (дивіденди); надходженням за позиками, які виплачуються позичальниками.

До грошових виплат, що пов'язані з інвестиційною діяльністю відносять: виплати, пов'язані з придбанням позаоборотних активів як матеріальних, так і нематеріальних; виплати, пов'язані з придбанням акцій, облігацій, інших цінних паперів (крім грошових еквівалентів); надання позик позичальникам.

Фінансова діяльність - це діяльність, результатом якої є зміни у розмірі та складі власного капіталу та залучених коштів господарського товариства. Вважається, що господарське товариство здійснює фінансову діяльність, якщо воно отримує ресурси від акціонерів, повертає ресурси акціонерам, бере позики у кредиторів та виплачує суми, отримані як позику. Інформація про рух грошових коштів, пов'язаних з

фінансовою діяльністю, важлива тому, що вона дозволяє прогнозувати майбутній обсяг грошових засобів, на який будуть мати права постачальники капіталу господарського товариства.

Надходження грошових коштів внаслідок фінансової діяльності можуть бути: від емісії простих і привілейованих акцій; від випуску облігацій; отримання позик.

До видатків грошових коштів, що пов'язані з фінансовою діяльністю господарського товариства можуть бути віднесені виплати: внаслідок викупу власних акцій; дивідендів; в результаті погашення випущених облігацій; пов'язані з погашенням позик; здійснювані орендарем для зменшення заборгованості за фінансовим лізингом.

Однак, класифікуючи грошові потоки за видами діяльності, слід мати на увазі, що та діяльність, яка є інвестиційною чи фінансовою для одного господарського товариства, може бути операційною для іншого. Наприклад, здача майна в оренду або лізинг, як правило, є інвестиційною діяльністю для підприємства, але – операційною для лізингової компанії.

Вважаємо, що класифікація грошових потоків за видами діяльності доцільна для прийняття управлінських рішень, однак для бухгалтерів вона не досить зручна, оскільки виникає ряд труднощів при віднесенні господарської операції до того чи іншого виду діяльності. Наприклад, одержані дивіденди в обліку відображаються на рахунку 73 “Інші фінансові доходи”, згідно з П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” вони теж належать до фінансової діяльності, а відповідно до П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” їх слід відображати у складі інвестиційної діяльності.

Багато видів діяльності здійснюють вплив на грошові кошти і, як наслідок, включаються у відповідні розділи звіту про їх рух. В той же час окремі операції, пов'язані з основною інвестиційною і фінансовою діяльністю, не впливають на рух грошових коштів. Прикладами негрошових інвестиційних і фінансових операцій можуть бути випуски акцій чи облігацій в обмін на матеріальні та нематеріальні активи або обмін необоротних активів на інші необоротні активи. В українській обліковій практиці негрошові операції представлені бартером, який належить до операційної діяльності. Інформація про негрошові операції від інвестиційної та фінансової діяльності повинна бути показана у примітках до звіту про рух грошових коштів.

В цілому негрошові інвестиційні і фінансові операції впливають на майбутні потоки грошових засобів. Випуск облігацій потребує грошових виплат основного боргу та відсотків по таких облігаціях у майбутньому.

Звіт про рух грошових коштів має важливе значення, передусім для власників господарського товариства та інвесторів як існуючих, так і потенційних.

Для управлінського персоналу інформація про рух грошових коштів в розрізі видів діяльності необхідна для того, аби:

знати, наскільки вірними були рішення щодо використання грошових коштів протягом року;

оцінити, наскільки правильними були рішення щодо надання переваг тому чи іншому виду діяльності, чи не стало це причиною невинуватеного відволікання грошових засобів;

оцінити, чи не шкодить основній діяльності використання грошових коштів на інші види діяльності.

Для інвесторів інформація, яка міститься у звіті про рух грошових коштів, необхідна для того, щоб:

оцінити здатність господарського товариства акумулювати і використовувати грошові кошти та їх еквіваленти;

отримати дані про те, як витрачаються грошові кошти;

оцінити господарське товариство з точки зору перспективності його розвитку у майбутньому.

За своєю значимістю цей звіт несе в собі більший інформаційний зміст, ніж баланс чи звіт про фінансові результати. За рахунок того, що рух грошових коштів у звіті розглядається в розрізі різних видів діяльності, інвестор має змогу оцінити фінансові вкладення, які у майбутньому приведуть до нарощування прибутку, а також простежити за грошовими надходженнями від кредиторів, які в майбутньому спричинять вибуття грошових коштів для погашення зобов'язань.

На нашу думку, цінність звіту про рух грошових коштів полягає в тому, що інформація, яка має особливу вагу для інвесторів, дає можливість оперативно реагувати на кожне окреме значення варіанта чистого руху грошових коштів за кожним видом діяльності (табл. 2).

Таблиця 2. Можливі варіанти чистого руху грошових коштів

Вид діяльності	1 варіант	2 варіант	3 варіант	4 варіант
Операційна	+ (позитивне)	- (негативне)	+ (позитивне)	+ (позитивне)
Інвестиційна	- (негативне)	+ (позитивне)	- (негативне)	+ (позитивне)
Фінансова	- (негативне)	+ (позитивне)	+ (позитивне)	- (негативне)

Перший варіант свідчить про хороший стан господарського товариства. Така структура руху грошових коштів дозволяє господарському товариству фінансувати інвестиційну діяльність, повертати позикові кошти, виплачувати відсотки виключно за рахунок грошових надходжень від операційної діяльності, без залучення позикових коштів або додаткових заходів щодо залучення позикових коштів. Саме таке підприємство залучить потенційного інвестора і задовольнить наявного інвестора.

Другий варіант свідчить про кризовий стан господарського товариства. Надходження грошових коштів здійснюється виключно за рахунок позикових коштів, а також від реалізації необоротних активів, отриманих дивідендів, додаткової емісії акцій тощо. Якщо такі значення чистого руху грошових коштів повторюються щорічно, то виникають сумніви щодо доцільності існування такого господарського товариства. Ця ситуація допустима тільки для новоствореного господарського товариства. Діюче підприємство таким рухом грошових коштів змусить інвестора сумніватися у правильності рішення стосовно нього.

Якщо значення чистого руху грошових коштів мають вигляд, наведений у третьому варіанті, то це вказує на нормальний стан господарського товариства, але за умови додатного підсумку значень чистого руху грошових коштів усіх видів діяльності. У цьому випадку вважається, що підприємство має надходження від здійснення операційної діяльності, а також залучені кошти і спрямовує їх на фінансування інвестиційної діяльності – придбання основних засобів, здійснення довгострокових та поточних інвестицій. Здійснюючи інвестиційну діяльність, господарське товариство тим самим оновлює свої основні засоби, що є

позитивним моментом. Здійсненням фінансових інвестицій господарюючий суб'єкт створює основу для отримання доходів у майбутньому у вигляді дивідендів, відсотків.

Ситуація, що наводиться в четвертому варіанті, теж свідчить про нормальний стан господарського товариства. Крім грошових надходжень від операційної діяльності, підприємство має додаткові надходження від раніше здійснених довгострокових та поточних фінансових інвестицій, повернення дебіторської заборгованості, реалізації необоротних активів тощо. За рахунок таких надходжень господарюючий суб'єкт розраховується за боргами з кредиторами, засновниками, а також при здійсненні викупу акцій власної емісії. Що стосується інвестиційної діяльності, то додатне значення чистого руху грошових коштів може свідчити або про відмову керівництва підприємства внаслідок обставин, що склалися, здійснювати вкладення грошових коштів в оновлення необоротних активів, фінансові інвестиції, або про те, що такі вкладення менші суми надходжень грошових коштів від здійснення інвестиційної діяльності.

У випадку, якщо показники чистого руху грошових коштів усіх видів діяльності мають додатне значення, це свідчить або про допущену помилку при складанні звіту про рух грошових коштів, або про непродуману поведінку керівництва господарського товариства. Подібна ситуація (якщо це наслідок допущеної помилки) свідчить про непомірковане залучення позикових коштів, тоді як власних коштів вистачає. На такому підприємстві грошові кошти використовуються нераціонально і не виконують своїх прямих функцій.

Відносно переваг цієї форми звітності, то ми вище їх розглянули, але існує і ряд недоліків. Основним недоліком звіту про рух грошових коштів є трудомісткість його заповнення, оскільки ця робота вимагає від бухгалтера класифікації грошових потоків за статтями звіту у реєстрах бухгалтерського обліку. Разом з тим, методика такого розмежування та техніку його проведення ні М(С)БО, ні національні стандарти не наводять. В свою чергу, витрати на таку роботу будуть настільки великими, що не окупляться ефектом від введення звіту про рух грошових коштів.

У зв'язку з цим пропонуємо використовувати зарубіжний досвід складання звіту про рух грошових коштів за допомогою робочої таблиці.

Застосування робочих таблиць дасть змогу уникнути помилок при складанні звіту та перевірити правильність внесення тих чи інших сум до відповідних рядків.

Використання робочих таблиць відповідає дотриманню принципу подвійного запису. З метою заповнення звіту складають бухгалтерські запаси по дебету чи кредиту рахунків грошових коштів у кореспонденції з рахунками змін відповідних рядків звітних форм. Збільшення по рядку активу балансу (запис у робочій таблиці у відповідному рядку буде дебетовим) приведе до зменшення коштів (кредитовий запис у відповідному рядку звіту). І навпаки, зменшення активів зумовить збільшення коштів у звіті. Аналогічне збільшення (зменшення) по рядках зобов'язань і капіталу приведе до збільшення (зменшення) показників відповідних рядків звіту.

Висновки .

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо заходи, які, на нашу думку, направлені на вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю відповідно умов функціонування саме українських підприємств:

1. Виключення із партнерів підприємства з низькою платоспроможністю.
2. Періодичний перегляд граничної суми кредиту стосовно кожного дебітора.
3. Розроблення заходів з роботи з дебіторами зі створенням цільової групи та зазначенням термінів, відповідальних, оцінки витрат та отриманого ефекту.
4. Використання фінансових інструментів, що мінімізують ризики неповернення боргу: поруки, векселів, банківської гарантії, акредитивів, інкасо.
5. Урахування інформації про зміни розмірів простроченої дебіторської заборгованості у фінансових планах підприємства.

Критерієм якості управління дебіторською заборгованістю є збільшення рентабельності капіталу, що може бути досягнуто шляхом лібералізації кредитної політики та збільшення продажу або жорсткої кредитної політики та прискорення обертання дебіторської заборгованості. Усе залежить від стратегічних орієнтирів компанії та специфіки конкретного бізнесу. З метою зниження трудомісткості заповнення звіту про рух грошових коштів, запропоновано складати звіт про рух грошових коштів за допомогою робочої таблиці. Застосування робочих таблиць дасть змогу уникнути помилок при складанні звіту і перевірити правильність внесення тих чи інших сум до відповідних рядків.

Література.

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 №237, зі змінами і доповненнями.
2. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю // Фінанси України.- 2003.- №12.
3. ГородянськаЛ. Особливості організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві // Бухгалтерський облік і аудит.- 2007.- №6. - С. 9-16.
4. Коблянська О.І. Фінансовий облік: Навч. посібник. - К.: Знання, 2004. - 473 с.
5. Коблянська О.І. Методологічні аспекти обліку та аудиту дебіторської заборгованості. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сер. Економіка -2005-№77-78 –С.28-34
6. Котляр М.Л. Управління дебіторською заборгованістю як важливий чинник підвищення фінансової стійкості підприємств Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сер. Економіка -2004-№70. –С.47-49

7. Кіяшко О.М. Необхідність облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю. Актуальні проблеми економіки -2009-№3(93). - С. 190-196.